

УДК 331.101.262:331.5

Кичко І.І.
*доктор економічних наук,
завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівського національного технологічного університету*

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АПК В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню теоретичних та прикладних проблем розвитку трудового потенціалу АПК в умовах зміни попиту та пропозиції на ринку праці. Визначені основні підходи при трактуванні трудового потенціалу АПК. Обґрунтовано пріоритети формування та реалізації трудового потенціалу АПК з врахуванням тенденцій на ринку праці України.

Ключові слова: трудовий потенціал, формування та реалізація трудового потенціалу АПК, пріоритети розвитку трудового потенціалу, ринок праці України.

Кичко И.И. ФОРМИРОВАНИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА АПК В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию теоретических и прикладных проблем развития трудового потенциала АПК в условиях изменения спроса и предложения на рынке труда. Определены основные подходы при трактовке трудового потенциала АПК. Обоснованы приоритеты формирования и реализации трудового потенциала АПК с учетом тенденций на рынке труда Украины.

Ключевые слова: трудовой потенциал, формирование и реализация трудового потенциала АПК, приоритеты развития трудового потенциала, рынок труда Украины.

Kichko I.I. FORMATION AND REALIZATION OF THE LABOR POTENTIAL OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET OF UKRAINE

The article is devoted to the study of theoretical and applied problems of the labor potential development of agroindustrial complex in conditions of changing demand and supply in the labor market. The basic approaches to the definition of the labor potential of the agroindustrial complex have been determined. The priorities of the formation and realization of the labor potential of the agroindustrial complex have been justified, taking into account the tendencies in the labor market of Ukraine.

Keywords: labor potential, formation and realization of labor potential of agroindustrial complex, priorities of labor potential development, labor market of Ukraine.

Постановка проблеми. Нині в умовах активних міграційних процесів, погіршення демографічної ситуації, а часто – депопуляції сільських територій, ускладнюється відтворення трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств, що робить проблему формування та реалізації трудового потенціалу АПК особливо актуальною. Економічні наслідки депопуляції пов'язані зі скороченням робочої сили. Зростання частки населення старших вікових груп за умови скорочення чисельності населення працездатного віку в сільській місцевості спричиняє не тільки демографічне навантаження на працююче населення, але і ускладнює кількісне та якісне відтворення кадрів необхідного професійно-кваліфікаційного рівня та знижує ефективність економічних процесів в країні в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При характеристиці поняття «трудова потенція» вченими акцент робиться як на стадії формування трудового потенціалу, так і на стадії його реалізації. Досліджуючи формування трудового потенціалу І.І. Бажан, Л.В. Галаз, І.І. Грибик, Б.А. Маліцький, потенціал трактують як базу знань, що розвивається, один із провідних факторів духовного відтворення [1], до компонентів трудового потенціалу додають ментальність, морально-етичні норми [2, с. 70–71], виділяють саме освіту в різних її проявах як ключовий компонент трудового потенціалу [3, с. 39; 4, с. 259].

С.В. Сембер [5, с. 7], А.В. Череп [6, с. 248], О.О. Бендасюк [7, с. 172], С.Т. Дуда [8, с. 125], Б.Т. Кліяненко, С.А. Мельник, В.П. Антонюк, З.С. Варналії [9], Л.В. Шаульська, В.І. Приймак при характеристиці трудового потенціалу (ТП) акцентують увагу на стадії його реалізації, трактуючи як наявні й майбутні трудові можливості, які характеризуються певними кількісними й якісними характеристиками.

В. Білецька, І.І. Бажан, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська комплексно підходять до трактування трудового потенціалу, розглядаючи його на макро-, мезо- та мікрорівні [2, с. 71; 10, с. 244; 11, с. 137; 12, с. 85], трактуючи як інтегральну оцінку кількісних та якісних характеристик, здібностей і можливостей економічно активного населення, які реалізуються в межах і під впливом системи відносин, що залежить від численних факторів і складається з багатьох компонентів (здоров'я, освіта, моральність, мотивованість, уміння працювати в колективі, творчий потенціал, активність, організованість, професіоналізм тощо) [13]. Однак, не дивлячись на ґрунтовне дослідження поняття трудового потенціалу взагалі, потребують уточнення особливості відтворення трудового потенціалу АПК, враховуючи складність і неоднозначність проблем у цьому секторі в умовах суттєвих змін попиту та пропозиції на ринку праці України, що відбуваються в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів.

Мета статті. Метою статті є дослідження специфіки формування та реалізації трудового потенціалу АПК в умовах зміни попиту та пропозиції на ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропромисловий комплекс (АПК) нами трактується як сукупність галузей економіки, зайнятих виробництвом (виробництво засобів виробництва для сільського господарства та його обслуговування, власне сільське господарство), заготівлею, переробкою, збереженням, транспортуванням і збутом сільськогосподарської продукції, а також виробництвом засобів виробництва для сільського господарства.

Будь-який потенціал вбирає в себе одразу три аспекти відносин – результати діяльності у минулому, поточний стан, та перспективи розвитку у майбутньому. Відносно АПК трудова потенція означає наявність явних чи прихованих можливостей, реалізуючи які за тих чи інших умов можна підвищити ефективність роботи працівників підприємств АПК. Трудова потенція АПК можна визначити як трудові можливості населення, зайнятого у цій сфері, зумовлені його кількісними та якісними характеристиками, що реалізуються у вигляді здійснення певного виду праці належної якості та в необхідній кількості.

Трудова потенція АПК можна охарактеризувати за допомогою сукупності інфраструктурних, фінансових можливостей, зокрема, забезпечення рівного доступу всіх членів суспільства до якісної освіти, отримання та підвищення кваліфікації, можливості бути задіяним у тій чи іншій формі суспільно корисної праці.

Характерні риси трудового потенціалу АПК пов'язані із особливістю сільськогосподарської праці: сезонний характер роботи, як правило, неспівпадіння часу, витраченого на працю з часом одержання готової продукції; високий рівень трудомісткості, притаманний рослинництву та тваринництву.

Трудова потенція АПК має чітко визначений склад, рівні формування та реалізації. До складових ТП АПК варто віднести: фізіологічні та інфраструктурні можливості (наявність необхідної мережі) для формування та реалізації трудового потенціалу.

Щодо рівнів, то варто виділити трудову потенція підприємств АПК, тобто сукупну кваліфікацію та професійні здібності всіх працівників підприємства, граничну величину можливої участі робітників у виробничому, переробному, забезпечувальному процесі в сільському господарстві з урахуванням психофізіологічних особливостей, рівня професійних знань, трудового досвіду при наявності необхідних організаційно-технічних умов [14; 15].

Функціонування трудового потенціалу відбувається на певних етапах його відтворювального циклу – формування, розподіл, реалізації, використання, збереження та розвитку, які є взаємопов'язаними і взаємообумовленими.

Визначне місце у процесі відтворення трудових ресурсів належить фазі їх формування, яка передбачає природне відтворення сільського населення, відновлення поколінь працівників за рахунок поповнення чисельності їх молодих контингентів, формування здатності до праці та підвищення ділової кваліфікації. Фаза формування трудового потенціалу

вміщує весь відтворювальний цикл – від народження дитини до початку його функціонування в якості працівника з отриманням відповідної спеціальності та отриманням кваліфікації.

Формування трудового потенціалу відбувається за взаємодії ресурсної (обсяг витрат на освіту, частка державного фінансування освіти) та інфраструктурної (насиченість сільських територій школами, навчальними закладами різних рівнів акредитації) складової. Важливість стадії формування полягає у тому, що на цій стадії закладаються перспективні можливості людини як суб'єкта трудової діяльності.

Розподіл трудового потенціалу АПК відбувається за сферами діяльності, розподіл працюючих по робочим місцям, перерозподіл працюючих у територіальному та міжвиробничому розрізі.

Границею стадії формування та реалізації трудового потенціалу АПК є початок трудової чи підприємницької діяльності у цьому секторі. При реалізації трудового потенціалу АПК підвищується рівень економічної активності. На цій стадії особливо актуальним є реалізація здатності до праці, забезпечення зайнятості сільського населення, ефективне використання робочої сили. Реалізація трудового потенціалу здійснюється у процесі зайнятості через включення працівника в економічну систему. Найпоширенішими формами включення у трудову діяльність сільського населення є: наймана праця на підприємствах різних форм власності; підприємницька діяльність; ведення фермерського господарства; праця у власному присадибному господарстві тощо.

Державне регулювання трудового потенціалу АПК може здійснюватися на всіх стадіях з використанням різних моделей (ринкового регулювання, ринкового регулювання з елементами державного; державного регулювання) (рисунком 1).

За моделі державного регулювання ТП АПК важливим є використання державного механізму регулювання з домінуванням прямих методів впливу. На стадії формування трудового потенціалу пріоритетом є збереження соціальної інфраструктури на селі, створення умов для ліквідації депопуляції на селі як передумови економічного розвитку сільських територій, а на стадії реалізації – координація діяльності підприємств, установ, що задіяні при формуванні та реалізації трудового потенціалу. При цьому активно використовуються такі види державного сприяння: цінова та маркетингова політика, пов'язані з просуванням продукції АПК на внутрішніх та зовнішніх ринках, що спонукатиме розширення обсягів виробництва та збільшення попиту на робочу силу на селі, а отже – сприятиме реалізації трудової спроможності працівників сільськогосподарських підприємств та потенціалу АПК; забезпечення підприємств АПК фінансовими ресурсами через механізми субсидювання та кредитування.

За моделі ринкового регулювання ТП АПК переважають ринкові важелі саморегулювання, що в умовах відкритості економіки України, здебільшого непривабливих умов праці та побуту в сільській місцевості не можуть бути достатніми для створення умов ліквідації депопуляції на селі. За моделі ринкового регулювання місце держави в економічних процесах АПК зводиться до науково-дослідної роботи у цьому секторі, збору та розповсюдження інформації, зниженню трансакційних бар'єрів входження на ринок аграрної продукції.

Формування та реалізація трудового потенціалу АПК значною мірою залежить від міграційних процесів. Інтенсивне вибуття сільського населення пра-

цездатного віку, особливо висококваліфікованих кадрів негативно впливає не тільки на статево-вікову структуру, але і формування трудового потенціалу. Таку ситуацію вбачається проблематичним виправити тільки з використанням ринкових методів впливу. На державному рівні необхідні системні заходи з оптимізації міграційної політики, основою яких має бути активізація виробничих, технологічних, соціальних процесів на селі з масовим залученням місцевого населення. Політика на ринку праці має бути спрямована на створення умов для збереження трудового потенціалу, а саме: стимулювання попиту на ринку праці, створення нових робочих місць, зростання доходів населення.

За моделі ринкового регулювання трудового потенціалу АПК з елементами державного пріоритетом є: саморегулювання сектору АПК шляхом досягнення рівноваги між попитом та пропозицією на робочу силу, ресурси, товари: створення умов для функціонування соціальної сфери; домінування непрямих методів державного впливу на процеси збереження трудового потенціалу АПК за рахунок удосконалення знань, умінь, професійно важливих якостей працівників агросфери та удосконалення умов їх праці; створення державою умов для самозайнятості населення, зокрема, розвитку фермерства та приватного підприємництва на селі.

Пріоритетом при формуванні трудового потенціалу АПК має бути покладений соціальний аспект, а саме: збереження соціальної інфраструктури в сільській місцевості, зокрема, шкіл та закладів охорони здоров'я; відродження та соціальний розвиток села; активізація державних програм сприяння народжуваності (матеріальна підтримка при народженні та вихованні дитини); створення умов для зростання реальних доходів жителів села та збереження їх фізичного, психічного, соціального здоров'я.

Пріоритети реалізації трудового потенціалу АПК можна згрупувати таким чином: інтенсивний розвиток АПК; нейтралізація екологічно шкідливих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та екологонебезпечних виробництв; державна підтримка українських товаровиробників, їх підтримка на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Реалізація трудового потенціалу АПК здійснюється у процесі зайнятості на ринку праці. Ринок праці є ефективною економічною категорією, що суттєво впливає на соціально-економічні показники країни. Держава встановлює систему економіко-правових норм (правову основу ринку праці), в результаті яких здійснюється розмежування працівника і роботодавця, відбувається регламентування трудових відносин. Дотримання трудових норм сприяє налагодженню цивілізованих трудових відносин, створює умови для підвищення продуктивності праці працівників, управлінського персоналу. Недоліком вищезгаданого розмежування на сьогодні є недостатність механізмів стимулювання. Фактично трудові відносини впливають на такі показники, як розмір національного доходу, фонду споживання в межах країни, споживання матеріальних благ на душу населення, фонд накопичення, розмір тимчасово не зайнятих у сфері виробництва. Безробіття як феномен незбалансованого ринку праці впливає на макроекономічну рівновагу в суспільстві. Розмір цього показника знаходиться у взаємозв'язку з інфляційними тенденціями в країні, станом грошово-кредитної системи. На державному рівні для збалансування попиту та пропозиції на робочу силу необхідно активно використовувати інструменти фінансової, амортизаційної,

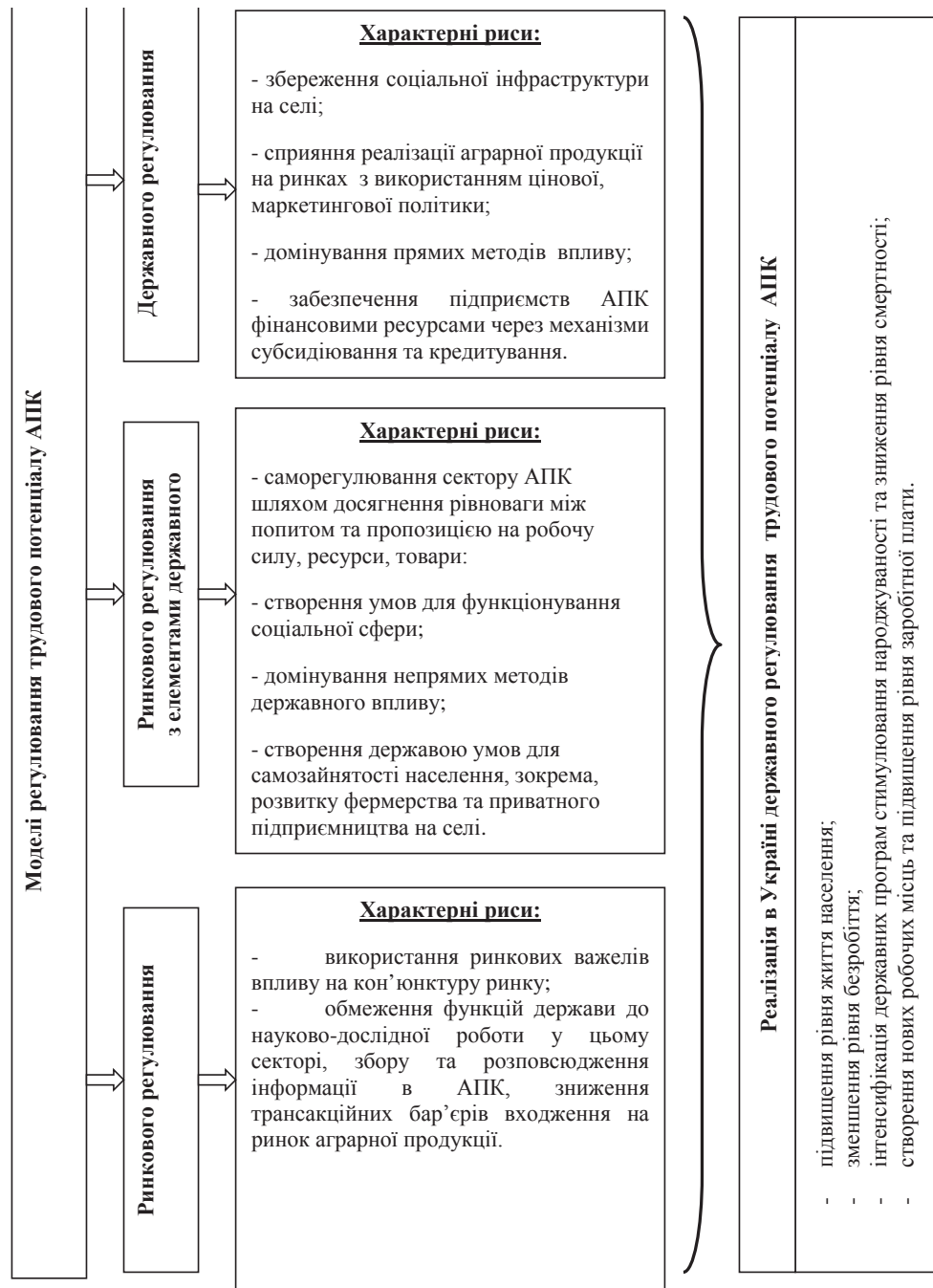

Рис. 1. Моделі державного регулювання трудового потенціалу АПК

Джерело: розроблено автором самостійно

грошово-кредитної політики, націлені на розвиток галузей та підприємств, які виробляють продукцію з високим вмістом доданої вартості, що в кінцевому рахунку сприятиме створенню нових робочих місць та зменшенню безробіття.

Ринок праці України, попит та пропозиція на ньому змінюється відповідно до темпів економічного зростання. При підвищенні темпів економічного розвитку, збільшенні обсягів реалізації підприємств попит на робочу силу зростає. Український ринок праці функціонує у тісній взаємодії з європейським ринком, де рівень оплати праці значно вищий. Якщо до цього додати нестабільність політичної, економічної ситуації, структурну та інституційні кризи в кра-

їні, то можна спрогнозувати, що незбалансованість попиту та пропозиції на ринку праці в Україні може суттєво збільшитись.

Інтенсивний розвиток АПК, збалансування попиту та пропозиції на робочу силу нами бачиться через: підвищення плодючості ґрунтів, створення системи нагляду за недотримання систем сівоозміни, надлишкового внесення засобів захисту рослин тощо; матеріально-технічну підтримку та сприяння збільшенню кількісних та якісних показників вирощування картоплі, льону, овочів, зернових культур, ягід; відновлення роботи українських сім'яних станцій; відродження на екологічно чистій кормовій базі власного виробництва тваринництва та птахівництва.

Нині в Україні домінування посіву монокультур дає можливість експортувати частину урожаю, що стосується продукції для внутрішнього споживання, то імпортується значна кількість сільськогосподарської продукції та продукції її переробки, яка може вироблятися АПК України. Причинами такої ситуації є: диспаритет цін між промисловою та сільськогосподарською продукцією, у результаті чого виробництво більшості продукції АПК стає невигідною, виробництво якої знижується; імпорт сільськогосподарської продукції підвищує конкуренцію не на користь національного виробника та створює умови для інвестування іноземного товаровиробника.

Необхідно відрегулювати співвідношення ціни на промислову продукцію та послуги, що надаються АПК з цінами на продовольчу продукцію, а також роздрібні ціни з доходами споживачів. Найголовнішим завданням для відтворення та реалізації трудового потенціалу АПК – це захист національного товаровиробника, що буде поштовхом для створення нових підприємств, збільшення робочих місць, підвищення престижу праці у сільському господарстві.

Як відомо, механізм захисту внутрішнього ринку передбачає використання митних інструментів (підвищення митних ставок на продукцію, яка у достатньому обсязі виробляється в Україні), створення оптимальних умов для виготовлення продукції з підвищеним вмістом доданої вартості у АПК у процесі збереження та переробки.

Проблемним питанням розвитку АПК нині є наявність великої кількості дрібних товаровиробників з низьким рівнем продуктивності праці через відсутність технічних засобів для обробки посівних площ. Вирішенню цієї проблеми сприяло б створення державних технологічних станцій для надання послуг населенню, надання пільгових кредитів жителям сільських територій, створення умов для реалізації інвестиційних проектів, що мають забезпечувати позитивну динаміку якості трудового потенціалу АПК тощо.

Отже, збалансування попиту та пропозиції на робочу силу в Україні, розвиток АПК нами бачиться через активізацію державної політики з: створення та підтримки підприємств, що виготовляють продукцію з високим вмістом доданої вартості; підвищення плодючості ґрунтів; матеріально-технічної підтримки та сприяння збільшенню кількісних та якісних показників вирощування картоплі, льону, овочів, зернових культур, ягід; відновлення роботи українських сімєнних станцій; відродження на екологічно чистій кормовій базі власного виробництва тваринництва та птахівництва. Регулювання процесів формування та

реалізації трудового потенціалу АПК повинно здійснюватись з урахуванням тенденцій на ринку праці з метою забезпечення оптимальної структури зайнятості, розробки системи стимулів для роботодавців щодо створення нових робочих місць.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маліцький Б.А. Обґрунтування системи науково-технологічних та інноваційних пріоритетів на основі «форсайтних» досліджень / Маліцький Б.А., Попович О.С., Онопрієнко М.В. – К.: Фенікс, 2008. 86 с.
2. Бажан І.І. Сутність категорії «трудова потенція» та її економічна природа. Проблеми регіонального розвитку та соціально-трудова відносин. 2003. № 1(20). С. 69–74.
3. Галаз Л.В. Методичні підходи щодо аналізу впливу зовнішніх чинників на формування трудового потенціалу підприємства. Вісник Львівської політехніки. 2009. № 640. С. 38–47.
4. Грибик І.І., Копець Г.Р. Проблеми розвитку персоналу на вітчизняних підприємствах. Вісник Львівської політехніки. 2009. № 640. С. 258–265.
5. Сембер С.В. Використання трудового потенціалу в умовах структурної перебудови економіки (на матеріалах міста Ужгорода) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / С.В. Сембер. Львів, 2000. 20 с.
6. Череп А.В., Зубрицька Я.О. Основи формування трудового потенціалу в державі, регіоні, на підприємстві. Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1(9). С. 245–254.
7. Бендасюк О.О. Особливості розвитку трудового потенціалу України в умовах переходу до інноваційної моделі економіки. Регіональна економіка. 2010. № 1. С. 172–177.
8. Дуда С.Т., Івасишин М.М. Трудовий потенціал України: Проблеми зайнятості та шляхи їх подолання. Науковий вісник НЛТУ України. 2008. № 18.5. С. 125–128.
9. Варналія З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. 498 с.
10. Антонюк В.П. Регіональний менеджмент в системі формування трудового потенціалу. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. Економічні науки. 2005. № 3. С. 243–252.
11. Шаульська Л.В. Соціально-трудова відносина як чинник розвитку трудового потенціалу: [Удосконалення соціально-трудова відносин в Україні]. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 6. С. 136–143.
12. Бажан І.І. Економічна природа та сутність категорії «трудова потенція». Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2010. № 2(10). С. 84–89.
13. Білецька К.В. Трудовий потенціал як чинник активізації інноваційних процесів [Електронний ресурс]. Ефективна економіка. 2014. № 4. С. 70–80.
14. Акулов М.Г. Економіка праці та соціально-трудова відносина: Навч. посіб. / Акулов М.Г., Драбаніч А.В., Євась Т.В. та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2012. 328 с.
15. Басько Г.М. Структура компонентів кадрового потенціалу підприємства. Економіка і держава. 2007. № 5. С. 5–10.

Kychko I.I.

*Doctor in Economic Sciences,
Head of the Department of Personnel Management and Labor Economy
Chernihiv National University of Technology*

FORMATION AND REALIZATION OF THE LABOR POTENTIAL OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET OF UKRAINE

The article is devoted to the study of theoretical and applied problems of the labor potential development of agroindustrial complex in conditions of changing demand and supply in the labor market. The basic approaches to the definition of the labor potential of the agroindustrial complex have been determined. It has been argued that the functioning of labor potential takes place at the stages of its reproduction cycle (formation, distribution, implementation, use, preservation, and development), which are interrelated and interdependent.

The priorities of the formation and realization of the labor potential of the agroindustrial complex have been justified, taking into account the tendencies in the labor market of Ukraine. It has been noted that the formation

of labor potential is due to the interaction of the resource (expenditure on education, share of public financing education) and infrastructure (saturation of rural areas by schools, educational institutions of different levels of accreditation) component. The stage of formation is important because the perspective opportunities of a man as a subject of labor activity are created at this stage.

It has been proved that the frontier of the stage of formation and realization of labor potential of the agroindustrial complex is the beginning of labor or entrepreneurial activity in this sector. At this stage, the realization of the ability to work and employment of the rural population are particularly relevant.

The state regulation of labor potential of the agroindustrial complex can be carried out at all stages using different models (market regulation, market regulation with elements of state one and state regulation). The formation and realization of labor potential of the agroindustrial complex to a large extent depend on migration processes. The intensive migration of the rural population of the working age has a negative impact on not only the sex-age structure, but also the formation of labor potential.

It is hard to solve such a problem by using only market-based methods of influence. At the state level, systemic measures are needed to optimize migration policy, which should be based on the intensification of production, technological, and social processes in the countryside with massive involvement of the local population. The policy in the labor market should be aimed at creating conditions for the preservation of labor potential, namely: stimulation of demand in the labor market, creation of new jobs, and increase in income of the population.